

De discussies rond een legalisering van opzettelijke abortus

door Bertrand J. DE CLERCQ,

Gewoon hoogleraar aan de Katholieke universiteit te Leuven.

In de meeste Westeuropese landen blijkt het ontwikkelingsproces naar een of andere vorm van legalisering van abortus provocatus te verlopen volgens een aantal typische fasen. Sinds einde 1976 bevindt België zich in een van deze typische fasen. De strijd voor de aanvaarding van het principe zelf van een wetswijziging lijkt beslecht te zijn, een nationale commissie van deskundigen heeft ten behoeve van regering en parlement een verdeeld advies uitgebracht over de modaliteiten van deze wetswijziging en nu ligt het hele dossier in de handen van de wetgever die staat voor de noodzaak om de fase van de beslissingen aan te vatten.

Het tweevoudig rapport over het abortusvraagstuk van de staatscommissie voor ethische problemen, dat ons eigenlijke object van onderzoek vormt, beschouwen wij dus als een soort afsluiting van een bepaalde fase die op een verhelderende manier kan vergeleken worden met de ontwikkelingsfasen in de omringende landen. Zo'n vergelijking systematisch uitwerken zou te ver leiden, wij beperken ze tot enkele discussiepunten die in de beide rapporten van de commissie terug zijn te vinden. Maar het lijkt niet overbodig vooraf de belangrijkste momenten van de voorgeschiedenis kort samen te vatten.

De voorgeschiedenis.

Een beginpunt kan men zien in de oprichting, in 1969, van de *Belgische Vereniging voor de Legalisering van de Abortus*. Toen, mede onder invloed van de ontwikkelingen in het buitenland (Groot-Brittannië en Nederland), de discussies en de stellingnamen pro en contra zich begonnen te vermenigvuldigen publiceerden de Belgische bisschoppen een gezamenlijke nota (15 december 1970) waarin de legalisering van abor-

tus zonder meer werd afgewezen en betoogd werd dat het (te verbeteren) gezinsbeleid de noodsituaties moest voorkomen of opvangen. Enkele maanden later diende BSP-senator W. Callewaert een wetsvoorstel in tot opheffing van de strafbaarheid van vrijwillige abortus als deze zou gebeuren voor het einde van de 15^e week van de zwangerschap en op grond van medische, sociale en sociaal-ethische indicaties. Dit wetsvoorstel, samen met de bisschoppelijke nota, werd nu het thema van talloze debatavonden, colloquia, congressen en publikaties waarin de kristallisatie van de opinies over de abortusproblematiek zich gestalte gaf. In de loop van 1972 organiseerde de minister van Justitie, A. Vranckx, een reeks hearings met deskundigen en representatieve verenigingen, waarvan hij de resultaten publiceerde in een brochure; de minister ging niet verder dan het formuleren van een probleemstelling en trok dus geen conclusies die van zijn kant zouden leiden tot een wetsontwerp. In maart 1972 organiseerde zich het verzet tegen abortuslegalisering in de vereniging *Pro Vita*, intussen de meest actieve exponent geworden van de « bescherming en verdediging van het ongebooren menselijk leven ».

In de campagne voor de parlementsverkiezingen van einde 1972 heeft het abortusthema een vrij bescheiden rol gespeeld, maar intussen kreeg ook België zoals andere landen zijn « abortusschandaal »: in januari 1973 werd de Naamse vrouwenarts W. Peers aangehouden op de beschuldiging dat hij op nogal ruime schaal abortus had gepleegd. Daarop volgde een kettingreactie van publieke manifestaties en moties pro en contra en, even later, een abortusdebat in het parlement. Nu begonnen de standpunten van de onderscheiden politieke partijen zich uitdrukkelijk af te tekenen (1), zoals ongeveer overal elders grosso modo volgens de scheidingslijn tussen confessionelen en niet-confessionelen. Nogal wat deining, vooral ook in de eigen achterban, verwekte het officiële standpunt van de Volksunie, die de legalisering van abortus tot een vrije kwestie, een individuele gewetenszaak van haar mandatarissen verklaarde. In het politiek akkoord tussen de coalitiepartners van de regering-Leburton (25 januari 1973) werd een aanpassing van de strafwet op de abortus in het vooruitzicht gesteld.

In april van dat jaar maakten de Belgische bisschoppen een uitvoerige « Verklaring over de abortus » bekend. Volgens hen is opzettelijke abortus ethisch alleen gerechtvaardigd in deze conflictsituaties die een bedreiging voor het leven van de moeder inhouden. De Gentse bisschop L. Van Peteghem distantieerde zich van zijn collegas in een publiek

(1) Op 10 juni 1972 reeds had de CVP een open partijdag georganiseerd onder de titel « Tegenover moreel-delicate kwesties » waar het bijna uitsluitend over abortus ging.

schrijven waarin hij een nog strenger standpunt innam, met een beroep op de officiële leer van de katholieke kerk. Overigens heeft deze bisschop ook stelling genomen tegen de informatiecampagne over contraceptiva waarmee de regering startte in juli 1973, zoals trouwens tegen het beleid op dit punt van een aantal katholieke vormingswerken in zijn bisdom. Intussen werkte H. Vanderpoorten, minister van Justitie, aan een voorontwerp van wet die abortus zou toelaten op grond van een aantal indicaties, breder gedefinieerd dan de confessionele partijen, volgens hun officieel standpunt, konden aanvaarden. Voor de socialisten ging dit ontwerp echter niet ver genoeg en senator Pierson diende een wetsvoorstel in dat nagenoeg overeenstemde met een vroeger communistisch voorstel: wettelijke toelating van abortus op loutere tijdsindicatie (binnen de eerste 12 weken van de zwangerschap).

Bij de vorming van de regering-Tindemans (lente 1974) werd overeengekomen het abortusdebat te « depolitiseren » door het hele probleem ter studie op te dragen aan een speciale commissie voor de ethische problemen. Deze staatscommissie werd geïnstalleerd in december 1974 en geruime tijd later dan aanvankelijk voorzien, in de vakantie vóór het parlementaire werkjaar 1976-1977, kwam zij klaar met haar eindverslag over de abortus. Zoals nu wel algemeen geweten volgde onmiddellijk na het neerleggen van het meerderheidsrapport (13 leden) de indiening van een afwijkend minderheidsrapport (12 leden). Een korte, volgens sommigen niet toevallige, heropflakking van de (gerechtelijk nooit afgesloten) affaire Dr Peers schijnt de politici ertoe aangespoord te hebben om de zaak niet meer te laten aanslepen. Eind februari was het hele dossier in behandeling bij de senaatscommissies van Justitie en Volksgezondheid. Senator Pierson heeft intussen zijn wetsvoorstel opnieuw ingediend en ook van de zijde der PVV werd een voorstel tot abortuslegalisering neergelegd dat duidelijk in de lijn ligt van het advies in het meerderheidsrapport van de ethische commissie. (Deze recente initiatieven zijn nu weer achterhaald door de kamerontbinding in maart.)

De discussie over de « grondwaarden » van het samenleven.

Vanuit het gezichtspunt dat wij hier innemen ligt de Belgische stand van zaken achter op de situatie in de buurlanden, waar minstens al een parlementair debat en een stemming over ontworpen of voorgestelde wetteksten hebben plaats gehad. De commissie kon dan ook uit deze « achterstand » bepaalde voordelen halen door rekening te houden met de elders opgedane ervaringen en men mag verwachten dat ook de wetgevers dit zullen doen.

Reeds in 1971 bracht in Nederland een met de Belgische staatscommissie vergelijkbare « commissie abortusvraagstuk » een advies aan de regering uit, maar enkel in de vorm van een interim-rapport en eveneens in verdeelde orde. Een der belangrijkste kwesties die in dit rapport werd aangesneden vindt men rond dezelfde tijd terug in de discussies omtrent het eerste wetsontwerp (1972) van de Westduitse minister van Justitie en zij heeft een duidelijke tegenhanger in de aanvankelijk zeer brede formulering van het probleem in België door senator R. Houben. Inmiddels werd en wordt vooral in West-Duitsland de discussie verbreed tot een probleemstelling die veel verder reikt dan enkel de abortuslegalisering, hoewel zij er een kernstuk van blijft, en uitmondt in de rechtsfilosofie en de politieke theorie. Omdat zij o.i. het theoretisch raam vormt van de abortuskwestie in het politieke vlak en bovendien een algemener draagwijdte heeft, is zij belangrijk genoeg om erop in te gaan. In de termen van R. Houben (zoals trouwens nog in de titel van de Belgische staatscommissie) gaat het om de « ethische problemen in de politiek », in Duitsland spreekt men van de « Grundwerte-Diskussion ».

Opzettelijke abortus, aldus het rapport van de Nederlandse commissie, is in ieder geval « het afbreken van menselijk leven in ontwikkeling » en men kan niet loochenen dat menselijk leven en menselijke integriteit behoren tot « de gewichtigste rechtsgoederen die als zodanig in onze rechtsorde erkenning hebben gevonden »; de bescherming en beschermwaardigheid ervan liggen als rechtsgoed « vastgeankerd in onze cultuur en rechtsorde ». Gelijkwaardige termen worden gebruikt in de memorie van toelichting van het Duitse wetsontwerp: « menselijk leven is ook vóór de geboorte een rechtsgoed dat beschermwaardig is en aan bescherming behoefte heeft ». Een herziening van de bestaande abortuswet moet « het grondprincipe van de onaantastbaarheid van het wordende leven tot zijn recht brengen » en het afwegen (*Ausgleich*) van dit recht tegen concurrerende rechten dient zodanig te gebeuren dat « met de in de Grondwet vastgelegde waardekeuzen (*Wertentscheidungen*) rekening wordt gehouden ».

Hier ligt nu volgens R. Houben de grond van het probleem dat zich aan de mensen met politieke verantwoordelijkheid opdringt. In een brochure die de diagnose schetst van de « ontredderde politiek » schrijft hij een stuk van die ontreddering toe aan het feit dat « politieke vragen met ethische grondslag » het voorwerp van discussie en betwisting op het publieke forum zijn geworden. De vragen die Houben dan opsomt betreffen eigenlijk kwesties die bij uitstek tot de private levenssfeer behoren: « de uitbreiding van de aanvaarde redenen tot echtscheiding, de afstamming en het statuut van het onwettig kind, het gebruik

van contraceptieve middelen, de abortus, de euthanasie (het recht op doden) en op een ander vlak, het gebruik van drugs ». Maar de ontwikkelingen van het ethos en de gedragingen op dit gebied treffen ook de politiek omdat zij te maken hebben met de ethische grondslagen van de beleidsvoering. De genoemde vragen raken, aldus Houben, « de meest specifieke waarden... (die) kenmerkend zijn voor een beschavings-type ». Hun politiek belang ligt in het feit dat « een morele binding en bepaalde gekozen en aanvaarde grondregels voor het samenleven noodzakelijk zijn » (2).

Verleden jaar hebben de discussies over de kwestie van deze grondregels, mede in het raam van de verkiezingen voor de Bundestag, in Duitsland een brede omvang en een principiële wending gekregen. Een der onmiddellijke aanleidingen was het verwijt, o.m. van de Duitse bisschoppen, dat de regeerders niet de noodzakelijke maatregelen nemen om het dreigende verval van « het morele bewustzijn m.b.t. levensvragen en (van) het respect voor de in de Grondwet gewaarborgde mensenrechten » op te vangen, dat zij integendeel deze evolutie eerder in de hand schijnen te werken. Met name de SPD is op de discussie uitvoerig ingegaan. Deze partij schijnt overigens de term « Grundwerte », in haar bekende programma van Bad-Godesberg (1959), in het politieke vocabularium geïntroduceerd te hebben en in haar schoot is een « Grundwertekommission » werkzaam die zeer onlangs een rapport over deze kwestie uitbracht (3). In het Godesberger programma wordt gesproken van « grondwaarden van het socialistisch streven » die aangeduid worden met de klassieke sleuteltermen vrijheid, rechtvaardigheid, solidariteit, maar ook van « gemeenschappelijke ethische grondwaarden » in een democratische samenleving. In verband met het abortusdebat heeft het genoemde rapport van de grondwaardencommissie het over de onbetwistbaarheid van « het recht en de vrijheid van de nasciturus om geboren te worden ».

Maar wat zijn eigenlijk grondwaarden? Vooral van katholieke zijde heeft men in de laatste tijd geprobeerd het begrip te verhelderen. Een voorlopige balans van de discussie, opgemaakt door K. Lehmann, geeft de volgende brede omschrijving. Het gaat in eerste instantie om de waardigheid en de vrijheid van de menselijke persoon, maar evenzeer om elementaire principes van de inrichting van het samenleven: algemeen welzijn en subsidiariteit. Zij krijgen hun uitdrukking in elementaire rechtsgoederen en ethische grondovertuigingen, maar ook fundamentele

(2) R. HOUBEN, *De ontredderde politiek*, Brussel, Cepess, 1972, blz. 15 en 13.

(3) M. SCHLEI und J. WAGNER, *Freiheit, Gerechtigkeit, Solidarität: Grundwerte und praktische Politik*, Bonn, Verlag Neue Gesellschaft, 1976.

menselijke instituties moeten hiertoe gerekend worden, zoals huwelijk en gezin, de rechtsorde en de democratische staatsinrichting (4). Alle politieke strekkingen zijn het erover eens, aldus Lehmann, dat een samenleven van mensen overeenstemming in waarden en normen, grond-overtuigingen en fundamentele houdingen veronderstelt. In een belangrijke redevoering verklaarde H. Schmidt van zijn kant dat een democratie zonder consensus over grondwaarden de waardigheid van de mens niet kan verzekeren: « Tot de minimale consensus van de democratie behoort noodzakelijk de erkenning van het aan stemmingen onttrokken gebied der ultieme vragen; het zijn vragen... waarvan een parlement moet beseffen dat het er niet mag over beschikken, vragen waarover ook meerderheidsbeslissingen niet kunnen plaatsvinden » (5). Schmidt beklemtoont zeer sterk — en anderen treden hem hierin bij — dat de moderne staat leeft van waarden en grondhoudingen die hem vóórgegeven zijn: de staat en de overheidsmacht zijn hier aangewezen op het ethos levend in de gemeenschap.

De moeilijkheden en meningsverschillen beginnen echter wanneer de levensbeschouwelijke neutraliteit van de staat nauwkeuriger moet worden bepaald. Neutraliteit moet de levensbeschouwelijke vrijheid van alle burgers garanderen, dat zegt iedereen, maar dit kan van staatswege geen « *Wertneutralismus* » insluiten. In dit verband heeft men kritiek op de vaak ingeroepen theorie van het « ethisch minimum » waarmee het positief recht dient rekening te houden. Zo'n « ethisch minimum » is te smal voor de verplichte grondwaarden « vrijheid, rechtvaardigheid, solidariteit », die immers veel meer dan minimale eisen stellen. « Met ethische minima kan geen staat gemaakt worden » (A. Hollerbach). Verder, als het juist is dat een pluralistische staat zich met geen enkele geloofsbelijdenis of levensbeschouwing kan identificeren en dus zelf de fundering van zijn grondwaarden niet kan verschaffen, blijft het toch zo dat hij tot bepaalde waarden is verplicht. Godsdienst en levensbeschouwing tot privé zaak verklaren kan niet zodanig gebeuren dat de staat tenslotte waarden-indifferent zou worden.

De genoemde moeilijkheden krijgen hun scherpe kant in de scheiding die sommigen maken tussen *grondwaarden* en *grondrechten*. « Dit zijn totaal verschillende dingen » beweert o.m. H. Schmidt. De grondwet, het parlement, de uitvoerende macht kunnen en mogen enkel instaan voor de handhaving van de grondrechten. Het respecteren en doen respecteren, het levendig houden van de grondwaarden is een zaak van

(4) K. LEHMANN, Grundwerte in Staat und Gesellschaft, in *Herder Korrespondenz*, 1977, n° 1, blz. 15.

(5) H. SCHMIDT, *Ethos und Recht in Staat und Gesellschaft*, Bonn, Bundespresseamt, 1976.

iedere burger, van de gemeenschap en, op een bijzondere manier, van de kerken. Als er dan verschuivingen optreden of een verval van het waardenbewustzijn, kan de overheid, aldus nog Schmidt, dit eventueel betreuren, maar verder kan zij niet anders dan daaruit de consequenties voor een wetsverandering trekken. Ten aanzien van veranderende opinies over « de inhoud der grondwaarden en hun rangorde kan de democratische staat zich op termijn niet afzijdig houden ». Aan de CDU (en de katholieke kerk) wordt dan verweten dat zij de overheid belasten met een taak die de hare niet is: « red de grondwaarden ». Woordvoerders van de CDU echter zien in het standpunt van de regeringspartijen een al te gemakkelijke houding die de vorm krijgt van een alibi. De grondrechten in de constitutie vastgelegd, aldus bv. H. Kohl, drukken wel degelijk een aantal grondwaarden uit en de wetgevende en uitvoerende overheid kan er zich niet toe beperken de waardeopvattingen en hun evolutie in de gemeenschap te registreren. Zij « heeft de plicht actieve zorg te dragen voor de grondwaarden in de constitutie vervat » en dit sluit in dat zij « ernstig poogt een maximum aan consensus te bewerken over de grondwaarden van het samenleven die grondwettelijk relevant zijn » (6).

In belangrijke mate werd deze rechtsfilosofische discussie bepaald door de strijd rond twee verschillende principes van abortuslegalisering: de *Fristenlösung* en de *Indikationenlösung*, d.w.z. abortus op loutere tijdsindicatie (le trimester van de zwangerschap), tegenover opheffing van de strafbaarheid op grond van inhoudelijk bepaalde indicaties. In 1974 had de Westduitse Bondsdag te stemmen over 4 wetsvoorstellen. Het voorstel van de SPD en FDP-fracties, dat de *Fristenlösung* inhield, werd goedgekeurd maar nadien door de Bondsraad verworpen en dan weer door de Bondsdag met een absolute meerderheid aangenomen. Op verzoek van de regering van de deelstaat Baden-Württemberg werd de goedgekeurde regeling echter onderworpen aan het oordeel van het Constitutioneel Hof. In februari 1975 besliste het Hof dat de nieuwe wet in strijd was met de Grondwet: uit de eerste artikelen ervan moet afgeleid worden dat de bescherming van menselijk leven in ontwikkeling de voorrang dient te hebben op het zelfbeschikkingsrecht van de vrouw en dit wordt door de eenvoudige *Fristenlösung* niet verzekerd. Vermeldenswaard is de afwijkende mening van twee rechters, die stelt dat de bepalingen van de Grondwet i.v.m. het garanderen van persoonlijke vrijheid niet kunnen gebruikt worden om strafwetten uit te vaardigen, want zodoende kan men de grondrechten maken tot een basis

(6) H. KOHL, Politische Rechenschaft über die Werte, in *Herder Korrespondenz*, 1976, n° 7, p. 361.

van reglementeringen die de vrijheid beperken. Hier ziet men dus duidelijk de beschreven discussie een rol spelen.

Ter vervanging van de ongrondwettelijk verklaarde legalisering werd op 6 mei 1976 een nieuwe wet door de Bondsdag gestemd. Deze voert een systeem van indicaties in, derwijze dat de omstreden sociale indicatie, gedefinieerd als « *Notlage* » (noodtoestand door de vrouw als dusdanig ervaren) enkel kan ingeroepen worden voor abortus in het 1° trimester van de zwangerschap.

Het moeizame proces van de wetgevende besluitvorming.

De concrete manier waarop de conflicten rond de abortus zich hebben weerspiegeld in het moeizame proces van de Westduitse besluitvorming op wetgevend vlak kan gelden als een representatief voorbeeld van de ontwikkeling in andere buurlanden.

In *Frankrijk* sleepten de parlementaire debatten over het regeringsontwerp tot wetswijziging aan van december 1973 tot einde november 1974. De uiteindelijk goedgekeurde wet, die van kracht werd op 15 januari 1975, is eigenlijk nog maar voorlopig, want de bepalingen van de bestaande strafwet worden niet afgeschaft maar enkel opgeschort voor een periode van 5 jaar. In de aanhef van de nieuwe wet wordt gesteld dat « de wet de eerbied voor ieder menselijk wezen waarborgt vanaf het begin van het leven ». Op dit principe worden echter uitzonderingen gemaakt in nader omschreven gevallen. De eerste uitzondering bepaalt geen tijdslimiet en omschrijft de medische en eugenetische indicatie. Abortus kan straffeloos gebeuren op grond van een attest van twee geneesheren die na onderzoek en discussie verklaren dat de voortzetting van de zwangerschap « de gezondheid van de vrouw ernstig in gevaar brengt » of, anderzijds, dat er een « sterke waarschijnlijkheid » bestaat dat de nasciturus aangetast is door een « bijzonder zwaar letsel » waarvan erkend wordt dat het op het moment van de diagnose ongeneeslijk is. Maar het grootste twistpunt was en is de invoering van de « abortus op verzoek » tot de 10^e week van de zwangerschap. De wet formuleert een conditie die sterk lijkt op de hierboven vermelde « *Notlage* » van de Westduitse wet. De zwangere vrouw die om abortus verzoekt moet eerst een arts raadplegen en haar situatie bespreken met een erkende sociale dienst of dienst voor consultatie of informatie. Op basis van de vereiste consultatie-attesten kan de ingreep dan uitgevoerd worden in een erkend ziekenhuis.

In de loop van 1975 heeft het begrip « noodtoestand » (« situation de détresse ») al tot discussies in de rechtspraak geleid. De tegenstanders argumenteren dat het gaat om een subjectieve term : hij kan betrekking

hebben op eender welke situatie en tenslotte is het de subjectieve appreciatie van de vrouw die bepaalt of haar toestand al dan niet als « *détresse* » moet gelden. Maar dat is het precies wat de voorstanders willen : honorering van het zelfbeslissingsrecht van de vrouw. Een vonnis van de correctionele rechtbank van Rouen maakt in dit verband een duidelijk verschil tussen een noodtoestand, die inderdaad subjectief te bepalen is, en de door objectief herkenbare criteria omschrijfbare « toestand van gevaar » (« *état de péril* »). Bij wijze van parenthesis kan hieraan toegevoegd worden dat o.m. in de Belgische rechtspraak inzake abortus als objectieve rechtvaardigingsgrond wordt aangenomen de « toestand van noodzaak » (« *état de nécessité* »), door rechtsleer en rechtspraak vrij unaniem gedefinieerd als een situatie waarin iemand ertoe gedwongen is een bepaalde strafwet te overtreden om een recht of een goed dat minstens even belangrijk is als het door die strafwet beschermde tegen een direct dreigend gevaar te beschermen. Een therapeutische abortus bijvoorbeeld vindt in een dergelijke toestand zijn rechtvaardigingsgrond.

Ook in *Nederland* zijn de vroegere strafbepalingen i.v.m. abortus nog altijd wettelijk van kracht, echter met dit belangrijke verschil t.o.v. Frankrijk dat zij niet door een nieuwe wet zijn opgeschort. In feite worden zij sinds 1971 officieel niet meer toegepast, krachtens een overeenkomst tussen de procureurs-generaal in overleg met de medische inspectie en met goedvinden van de minister van Justitie. Er bestaat dus sindsdien een soort rechtsvacuüm, waarbinnen zich een vrij uitgebreide openlijke abortuspraktijk in een aantal daarvoor ingerichte klinieken heeft ontwikkeld. Het oncomfortabele van deze situatie heeft zich bijzonder scherp doen gelden in de langdurige politieke rel rond het verstrakte vervolgingsbeleid van de KVP-minister van Justitie Van Agt, met name t.o.v. de Bloemenhovekliniek waar vergevorderde zwangerschappen worden afgebroken. In dit klimaat hebben in de Nederlandse Tweede Kamer de debatten plaatsgevonden over het gezamenlijk voorstel van de liberalen en de PvdA om abortus verregaande te legaliseren. Sinds 1971 hebben de regeerakkoorden van twee opeenvolgende kabinetten moeizaam bereikte compromissen inzake abortus bevat die achteraf telkens weer betwist werden. Het voorstel waarover uiteindelijk in september 1976 werd gestemd komt in wezen hierop neer, dat opzettelijke abortus, te beschouwen als een normale medische ingreep, volledig uit de strafwet wordt geschrapt. Er worden wel regelingen voorzien die moeten verzekeren dat de zwangere vrouw in vrijheid en met verantwoordelijkheid beslist en dat de arts bij zijn besluitvorming de nodige zorgvuldigheid aan de dag legt. De Tweede Kamer keurde het ontwerp goed, maar in de Eerste Kamer werd het door een

kleine meerderheid verworpen. De voornaamste argumenten van de niet-confessionele tegenstemmers waren dat er in het voorstel geen tijdsgrens voor de ingreep werd bepaald en dat de waarborgen voor de zorgvuldigheid van de beslissing ontoereikend zijn (7). In Nederland staat men dus met het vooruitzicht dat na de parlementsverkiezingen van mei 1977 het hele debat zal moeten overgedaan worden.

De verschillen tussen de twee rapporten van de Belgische staatscommissie.

De voorgaande analyse heeft de weg geëffend en de nodige elementen verzameld voor een goed begrip van de twee rapporten van de Belgische staatscommissie, maar ongetwijfeld ook voor een anticiperend inzicht in de moeilijkheden die de Belgische wetgevers bij hun besluitvorming nog te wachten staan. Uit de rapporten blijkt dat hun auteurs, in ieder rapport op een eigen manier, met de ervaringen in de omliggende landen rekening hebben gehouden en er bepaalde conclusies uit getrokken hebben. Maar vooraleer dit te onderzoeken dient iets gezegd over de verschillende conclusies van het meerderheids- en minderheidsrapport. In de pers zijn vooral deze verschillen uitvoerig aan bod gekomen; wij brengen de voornaamste kort in herinnering (8).

In de formulering van het principe van de wetswijziging treedt al een verschil in benadering naar voren; de meerderheid stelt: « zwangerschapsonderbreking is *niet langer een misdaad of een wanbedrijf*... » en definieert dan de voorwaarden, terwijl de minderheid zegt: « zwangerschapsonderbreking is *verboden*... » en dan de uitzonderingen omschrijft. Maar belangrijker in concreto is uiteraard de bepaling van de gronden der straffeloosheid. De 13 steunen op het omvattende begrip « totale levenssituatie » (« *conditions d'existence* ») van de vrouw: waar deze ernstig en langdurig wordt bedreigd door een geheel van omstandigheden waarin « elementen van lichamelijke, psychologische en sociale aard in aanmerking dienen genomen », achten zij abortus, eventueel tot aan het moment van levensvatbaarheid van de vrucht, toelaatbaar. De 12 daarentegen beperken de uitzonderingen tot de gevallen van levensgevaar voor de vrouw of van zekere, ernstige en blijvende schade aan haar « lichamelijke en geestelijke gezondheid ». Sociale factoren worden dus uitgesloten en van de eugenetische factor wordt gezegd dat

(7) Voor een kritische analyse van het ontwerp en van de debatten in de Tweede Kamer, zie W.C.M. KLIJN, De abortus-wetgeving in de Tweede Kamer, in *Streven*, 1977, januari, blz. 291-315.

(8) Cf *Abortus provocatus*, D.A.P., Reinaert uitgaven, 1977.

deze enkel een mogelijke reden tot abortus kan worden als hij de psychologische gezondheid van de vrouw ernstig gaat bedreigen (9).

In het rapport van de 12 wordt een bijzonder grote zorg besteed aan de criteria en de garanties van de *objectiviteit* der beoordeling, een zorg die niet in dezelfde mate terug te vinden is bij de 13 omdat zij meer gewicht blijken toe te kennen aan wat algemeen wordt genoemd de autonomie van de vrouw. Dit leidt tot meerdere verschilpunten, maar het belangrijkste is wellicht de vraag of tenslotte de vrouw al dan niet de doorslag geeft in de beslissing tot de ingreep. Volgens de 12 moet de geneesheer het laatste woord hebben in overleg met de vrouw, maar het meerderheidsrapport is op dit punt niet helemaal duidelijk. De Franse tekst zegt dat « de beslissing gezamenlijk door de vrouw en de dokter wordt genomen », terwijl in de Nederlandse tekst staat te lezen : « ...voordat de eindbeslissing wordt getroffen » (§ 195) (10). Een ander verschilpunt tenslotte dat wellicht belangrijk kan worden betreft de prioriteit van de door beide rapporten voorgestelde onthaalstructuren. De 12 vragen dat deze structuren ter beschikking zouden zijn voordat de nieuwe wet wordt toegepast of minstens tegelijkertijd met de toepassing, terwijl de 13 oordelen dat men daarop niet hoeft te wachten.

De vergelijking van de structuur en de argumentatie van de twee rapporten gaan we nu verderzetten langs een nadere analyse van het minderheidsrapport. Als men ervan uitgaat dat het de weergave is van een « afwijkende mening » is de eerste vraag welke redenen een aantal commissieleden ertoe gebracht hebben een eigen rapport neer te leggen. Alle ondertekenaars ervan worden beschouwd als katholieken, maar zij verklaren uitdrukkelijk het probleem te situeren op een vlak dat « vrij is van iedere stellingname van confessionele aard ». Drie redenen geven zij op als motivering van hun eigen rapport. Vooreerst blijkt het wetenschappelijk feitenmateriaal van die aard te zijn dat het op bepaalde punten tot uiteenlopende interpretaties leidt ; dit verklaart waarom de 12 er zoveel ruimte aan geven. Verder lopen de meningen uiteen over de beste methode om het totale aantal van zowel de wettelijke als de clandestiene abortussen te doen afnemen, wat de commissie in

(9) Over verkrachting, incest en ook sociale of economische omstandigheden wordt in 't algemeen gezegd dat zij « in de algemene indicatie kunnen opgenomen worden als zij een *reëel medisch risico* voor de vrouw met zich meebrengen ».

(10) In een artikel in de *Gazet van Antwerpen* (22-23 januari 1977) heeft L. Van Nuland de aandacht gevestigd op een aantal niet onbelangrijke verschillen tussen de Franse en de Nederlandse versie van de tekst der rapporten. Wij gebruiken hier verder de Franse versie. Als dus *De Nieuwe* (13 augustus 1976, blz. 5) besluit dat volgens het meerderheidsrapport « uiteindelijk de vrouw het laatste woord heeft » is dit o.i. een te vlugge interpretatie.

haar geheel als haar doel beschouwt. Tenslotte onderstrepen de ondertekenaars dat, behalve een zeer ernstig sociaal probleem, de waardenhiërarchie van onze samenleving en het veilig stellen van essentiële waarden voor de toekomst in het geding zijn.

Uit deze motivering kan de structuur van het rapport afgeleid worden. Waar de 13 beginnen met een beknopte synthese van de relevante feitengegevens om, op basis daarvan, de doelstellingen te omschrijven en uiteindelijk hun voorstellen i.v.m. wettelijke maatregelen te formuleren, gaan de 12 andersom te werk. Zij zetten eerst de vooropstellingen uiteen, op grond waarvan zij de doeleinden definiëren (deel I) en leiden daaruit de conclusies af betreffende de oplossingen die zij voorstellen (deel II); het derde en veruit lijkigste deel « herneemt het methodisch onderzoek van de wetenschappelijke gegevens die het uitgebrachte advies hebben ondersteund ». Het mag wel gesignaleerd worden dat beide rapporten in hun inleiding vermelden dat hun ondertekenaars binnen elke groep nog onderling van mening verschillen en dat er in de groep der 12 verscheidene voorstanders van de wettelijke status quo zijn, maar binnen elke groep is men tot een eensluidend advies gekomen, vanuit de zorg en met de bedoeling een « menselijke en verzoenende oplossing te vinden » die kan verhelpen dat « het probleem van de abortus een bron van conflict en malaise blijft » en die « de instemming van de meerderheid der bevolking » kan wegdragen.

Discussie over de betekenis van wetenschappelijke gegevens.

Van de uiteenzetting der wetenschappelijke, filosofische en ethische en juridische gegevens in het rapport der 12 werd onlangs beweerd dat zij wel belangrijk is maar « jammer genoeg zeer dikwijls vervalst wordt door het binnendringen van ideologische factoren » (11). Vervalsing is een erg betwistbare term. In de eerste plaats gaat het om een discussie met een aantal interpretaties van wetenschappelijke gegevens in het meerderheidsrapport, maar daarnaast worden de door de wetenschap aangebrachte feiten ook vanuit ethische en juridische maatstaven beoordeeld en men gebruikt ze eveneens om bepaalde stellingen te bewijzen.

Tegen de argumentatie waardoor de 13 twee « hardnekkige misverstanden » weerleggen, nl. dat straffeloosstelling van abortus het aantal zwangerschapsonderbrekingen doet toenemen en een daling van het geboortecijfer teweegbrengt, worden in het minderheidsrapport uitgebreider

(11) J. AUBENAS, *La commission éthique : radioscopie des deux rapports*, in *La Revue Nouvelle*, 1976, december, blz. 545.

gegevens aangebracht die de beide kwesties sterk nuanceren. Wat de kwantitatieve evolutie van de abortussen betreft, wordt telkens een bijzondere aandacht besteed aan de Nederlandse situatie, waar dus een feitelijke straffeloosheid bestaat. De 13 steunen op gegevens die een optimistische interpretatie toelaten, terwijl de 12 zich vooral beroepen op een andere wetenschappelijke bron om te betogen dat « de liberale houding tegenover de abortus stimulerend heeft gewerkt op een vraag die een tendens tot afnemen vertoonde », als gevolg van de verbreiding der contraceptie. Zij stellen dat « de abortus een normale methode van geboorteregeling in Nederland aan het worden is, concurrerend met de contraceptie en dat deze tendens ongetwijfeld nog niet aan een omkering toe is ». De ethische instelling van de 12 (of althans van sommigen onder hen) komt om de hoek kijken waar zij reserves uiten tegenover het toenemend gebruik van methoden als de sterilisatie, de *morning-after* pil... die het aantal abortussen zouden drukken. Verder menen de 12 te kunnen besluiten dat « in de meeste landen op de legalisering van abortus een zeer gevoelige daling van de geboorten is gevolgd ». Op de bedenking dat het feitelijk samengaan van beide fenomenen nog niet toelaat tot een relatie van oorzakelijkheid te besluiten gaan zij niet in, maar uit wetenschappelijke prognoses concluderen zij dat een complete abortuslegalisering in België een bijkomende daling van de geboorten met 10 tot 12 % t.o.v. het huidige cijfer als gevolg zou hebben.

Belangrijk in verband met de doelstelling van beide rapporten is hun uiteenlopende conclusie betreffende het effect van verschillende types van wetgeving op de globale vermindering der abortussen. Volgens de meerderheid constateert men dat enkel een « zeer diepe straffeloosstelling » of een zeer brede interpretatie van een intermediaire wetgeving een gevoelige abortusdaling teweegbrengt. Bij de minderheid ligt de klemtoon op het feit dat « niets bewijst dat een permissieve wetgeving zou toelaten het totale aantal van de clandestiene en vooral de legale abortussen uiteindelijk te doen verminderen ». Zij meent wel redenen te hebben om « te geloven dat de clandestiene abortussen tenslotte kunnen dalen in een restrictief of intermediair systeem », maar dan gecombineerd met een goede contraceptieve praktijk en een doeltreffende begeleiding.

In hun onderzoek van de psychologische aspecten van de verschillende vormen van abortus (clandestien, wettelijk, geweigerd...) geven de auteurs van het minderheidsrapport duidelijk blijk van de ethische (en pedagogische) maatstaven die hun uiteindelijk oordeel bepalen. Terwijl de 13 uit hun beknopte analyse gewoon affeiden dat « men redelijkerwijze mag besluiten dat de zwangerschapsonderbreking niet meer psycho-

logische problemen met zich meebrengt dan de andere oplossingen voor een ongewenste zwangerschap », signaleren de 12 aan het einde van hun analyse twee dilemma's in dit verband. Niet enkel vanuit technisch maar evenzeer vanuit psychologisch oogpunt is het wenselijk dat een abortus zo vroeg mogelijk gebeurt, maar dit sluit dan in dat de bedenktijd voor de vrouw zo kort mogelijk wordt gehouden, m.a.w. de vereiste van zorgvuldig overleg komt in strijd met het streven om het risico van traumatisering enz. te vermijden. Ten tweede, om psychische consequenties van een abortus zoveel mogelijk te reduceren moet de vrouw met alle begrip onthaald en in een gedeculpabiliseerde context behandeld worden, maar dit kan betekenen dat de ernst van de zaak wordt geminimaliseerd. Hieruit concludeert het rapport dat een deculpabilisering tot elke prijs wellicht geen wijze gedragsregel is : men dient zich veeleer af te vragen welke de gevolgen van een ruim tolerante wetgeving voor de huidige en de komende generaties zijn.

Het vergelijkend overzicht van de abortuswetgevingen en hun recente evolutie in de verschillende landen van de wereld toont duidelijk de opzet van de 12 : zij willen een stelling bewijzen die volgens hen door de analyse van de feiten wordt opgedrongen. Vooreerst valt het op met welke zorg de huidige Belgische strafwet, de rechtspraak en de toepassing van de wet bestudeerd worden, met een bijzondere aandacht voor de mogelijkheden van een « *humanaan* » vervolgings- en strafbeleid. In het rechtsvergelijkend overzicht onderstreept men dat er zich in de meeste landen over de wereld sinds de zestiger jaren een convergerende beweging aftekent naar een zo volledig mogelijke liberalisering van abortus. Het is een beweging die een onderdeel vormt van een wereldwijde politiek van strijd tegen de demografische explosie en tegen de clandestiene abortus. Uit de gedifferentieerde ontleding van de evolutie der afzonderlijke wetgevingen trekt men deze algemene conclusie : de richting van alle hervormingsbewegingen tendeert naar een praktijk van abortus op verzoek, waarin sanitaire modaliteiten worden ingepast ; waar zo'n radicale oplossing om grondwettelijke of andere redenen niet mogelijk is treedt zij op onder de vermomming van een systeem van indicaties die zich tot iedere situatie laten uitbreiden.

De stellingname die hieruit volgt, resp. hierachter steekt, laat zich gemakkelijk raden. Indien men zich principieel kant tegen ieder gebruik van abortus voor een demografisch beleid en tegen de abortus op verzoek — zoals ook het meerderheidsrapport doet — dient men een wetgeving op te stellen die zo'n onweerstaanbare verglijding van meet af aan poogt uit te sluiten. De polemische kant van deze visie drukt zich bij de 12 uit waar zij waarschuwen tegen « *de meest moderne versie* » van de afgewezen tendens, nl. de « *globale evaluatie* » van de « *nood-*

toestand » of de bedreiging van de « totale levenssituatie » van de vrouw, opgevat in de subjectieve betekenis van deze termen. Uit de ontleding van de feitelijke situatie zoals die in het meerderheidsrapport gemaakt wordt zou overigens, volgens J. Aubenas, de logische conclusie moeten volgen dat de abortus gewoon uit de strafwet wordt geschrapt. Volgens deze auteur zetten de 13 in hun conclusies « een vreemde stap achterwaarts... Hun voorstel is in tegenspraak met de (aangehaalde) feitelijke gegevens » (12).

Verschillen in de gemeenschappelijke doelstelling en methode.

Het is dus wel duidelijk dat de hele commissie eensgezind tegenover de feiten bepaalde *principes* wil stellen en door een wetgeving veilig wil stellen. De 13 definiëren als hun algemene doelstelling de « maximale reductie van het aantal clandestiene zowel als legale abortussen », waarbij een gelijkheid van alle vrouwen dient nagestreefd te worden. Zij willen dit doel vooral bereiken langs een « *educatieve methode* » in dienst van een verantwoord ouderschap en een politiek van onthaal, begeleiding en hulp. De 12 bewegen zich helemaal in dezelfde optiek, maar bij hen valt een forse nadruk op de zorg voor de « *essentiële waarden* » die in het waarden- en belangenconflict dat een abortus altijd aanhangig maakt op een verantwoorde wijze dienen gesauveerd te worden. Dit brengt al direct met zich mee dat zij andere accenten leggen in de nadere kwalificatie van de educatieve methode: op de preventie en op de ontrading van abortus, een ontrading die echter « niet directief » mag zijn. Verder stellen zij striktere eisen aan de educatieve onthaal- en hulpstructuren om hun karakter van objectiviteit te waarborgen.

Uit de lastige en ingewikkelde discussies in de omringende landen omtrent de wettelijke criteria voor een straffeloosheid van abortus heeft de commissie blijkbaar een aantal resultaten pogen te halen die erop gericht zijn een herhaling van deze en gelijkaardige discussies in de Belgische context te vermijden. Zo wordt op grond van principiële en praktische overwegingen de wettelijke bepaling van een tijdslimiet voor zwangerschapsonderbreking in de beide rapporten bewust achterwege gelaten, blijkbaar ook in de hoop op die manier een debat zoals in Duitsland rond de *Fristenlösung* overbodig te maken. Een gelijkaardige bedoeling kan men bemerken in de unanieme afwijzing van een systeem van ééndimensionele indicaties, die immers altijd de moeilijkheid van een

(12) J. AUBENAS, *art. cit.* blz. 549 v. Uiteraard laten wij deze interpretatie voor rekening van de geciteerde auteur.

voldoende nauwkeurige en eensgezinde bepaling stellen en bovendien het risico van een groei naar automatische toepassing insluiten. Van beide kanten opteert men voor het principe van één globaliserende indicatie, af te leiden uit een totale beoordeling van ieder individueel geval. Het essentiële verschil zit echter in de definitie van deze indicatie die in de beide rapporten wordt voorgesteld. Hoewel zij zeer goed blijken te beseffen welke moeilijkheden het begrip « gezondheid » in zijn huidige brede opvatting insluit, zien de 12 daarin het beste en tenslotte enig aanvaardbare criterium. Hun voornaamste argument is dat het de beste of enige weg blijkt te zijn om de noodzakelijke objectiviteit en objectiviteit van iedere beoordeling in de mate van het mogelijke te waarborgen.

De kwestie van het « ethisch minimum ».

« Dat een recht op abortus wordt opgeëist is een nieuw probleem in onze beschaving » zegt het minderheidsrapport. Men formuleert het probleem meestal in termen van het levensbeschouwelijk en ethisch *pluralisme*, waarvan bijvoorbeeld iemand als de Duitse bondskanselier Schmidt zegt dat het een der vooropstellingen zelf is van de Westerse democratie. Een der telkens terugkerende verwijten aan het adres der (katholieke) tegenstanders van iedere ietwat ruime abortuslegalisering is dan ook dat zij met de fundamentele principes van ethisch pluralisme en tolerantie geen rekening willen houden. Het antwoord op dit verwijt ligt in de theorie van het « ethisch minimum » dat de *grenzen van het pluralisme* afbakent. Maar het probleem is natuurlijk waar deze grenzen precies te trekken zijn of, anders gezegd, welke de precieze inhoud is van dit « ethisch minimum ».

De beide rapporten willen, zoals vermeld, een oplossing voorstellen waarmee de meerderheid der bevolking kan instemmen. Waar echter de 13 zeggen « rekening te houden met de diversiteit van de ethische opvattingen » in ons land, beklemtonen de 12 in het zelfde verband de « fundamentele beschavingswaarde » van het respect voor alle menselijk leven. De diversiteit van de ethische opvattingen is gebonden aan een eensgezinsheid over de basis van het samenleven. « De verdediging van de menselijke persoon, te beginnen met zijn leven, maakt deel uit van het ethisch minimum dat men poogt te ontwikkelen in alle wetgevingen van de wereld ». Vooral M. Storme, een der vice-voorzitters van de commissie, heeft in verschillende publikaties deze idee van het « ethisch minimum » aan de basis van het positief recht uiteengezet en op de

abortuskwestie toegepast (13). Geen enkele rechtsorde, aldus zijn stelling, is mogelijk zonder publieke afspraken over een menswaardig leven. In onze beweeglijke maatschappij zullen onder voortdurend veranderende omstandigheden deze afspraken moeten herzien worden om telkens opnieuw eenstemmigheid over de gemeenschappelijke humaniteit te bereiken. Nu blijkt er wel een onoverwinnelijk pluralisme in de ethiek te zitten, d.w.z. een veelheid van opvattingen over wat « goed mens zijn » en « rechtvaardig samenleven » is aanwezig te zijn en tot zijn recht te moeten gebracht worden. Maar in de mate dat « de ethiek tot een kleine kern van wat oermenselijk is, dus tot een minimum wordt herleid om in de wetgeving haar expressie te vinden », moet het pluralisme afnemen. « Het komt er dan op aan dat « oer-menselijke » te achterhalen om van daaruit gemeenschappelijke standpunten inzake maatschappelijke onaanvaardbaarheid te distilleren ». Zodoende vermijdt men twee serieuze gevaren, nl. dat de ethische visie van één groep door de wet aan allen wordt opgedrongen, maar anderzijds ook dat, bij gebrek aan enige tastbare grondslag, « het oordeel over de maatschappelijke onaanvaardbaarheid de mist ingaat ».

Voor Storme en de andere auteurs bestaat er geen twijfel over dat de humane waarde van de « bescherming van het individueel menselijk leven in al zijn fasen » te rekenen is tot het « ethisch minimum » dat het positief recht moet handhaven. Waarschijnlijk zullen alle of toch de meeste commissieleden dit onderschrijven. De divergentie wordt echter duidelijk wanneer het erop aankomt de *interpretatie* ervan te omschrijven in nauwkeurige termen van wettelijke bepalingen. Uit de discussie in West-Duitsland blijkt bv. dat de SPD haar standpunt ten gunste van de *Fristenlösung* juist motiveert door het argument « dat strafrecht... niet meer dan het « ethisch minimum » in de samenleving mag beschermen » (14). Precies over de functie van het strafrecht bestaat hier een discussie in de rechtsfilosofische theorie. Men kan o.i. niet loochenen dat bepaalde standpunten in de grondwaarden-discussie waarvan we melding maakten aanleiding geven tot een te gemakkelijk conservatisme waardoor het strafrecht wordt aangewend als een alibi. De 12 beklemtonen zeer terecht dat strafwetten op zichzelf niet enkel ondoeltreffend zijn maar zelfs geen geloofwaardigheid bezitten indien het principe dat zij uitdrukken niet door andere maatregelen en voorzieningen realiseerbaar wordt gemaakt. Tegelijk echter onderstrepen zij de eigen betekenis van de strafwet als « *autonome affir-*

(13) Zie o.a. M. STORME, Recht en ethiek in een pluralistische samenleving, in *Kultuurleven*, 1973 mel, blz. 324-329. Uit dit artikel wordt hier geciteerd.

(14) M. SCHLEI und J. WAGNER, *op. cit.*, blz. 106 (onderlijning van mij, B. De Clercq).

matie van een essentiële sociale waarde ». « Alle andere takken van het recht kunnen misschien wel dit recht (op bescherming van het leven) uitdrukken maar zijn niet bij machte de eerbiediging en de sanctionering ervan te verzekeren. »

Bij wijze van besluit.

In sommige commentaren op de twee rapporten van de staatscommissie wordt de aandacht getrokken op het verschil in stijl en tonaliteit van de analyse en argumentatie waarvan zij blijk geven. De stijl van het meerderheidsrapport is zakelijk beschrijvend en geeft nergens toe aan emotionaliteit in de stellingnamen en het is ontegensprekelijk zo dat in de tekst van het minderheidsrapport af en toe nogal dramatiserende accenten worden gelegd. Er zijn redenen om dit negatief te appreciëren maar er zit ook een onbetwistbaar voordeel aan vast. Het minderheidsrapport heeft in ieder geval de verdienste met de nodige duidelijkheid te laten zien in welke zin de wettelijke behandeling van het abortusprobleem een *politieke keuze* is met beslissende consequenties voor de evolutie van het maatschappelijk waardenpatroon.

Summary : The issue of abortion legalization in Belgian politics.

This article deals with the problems of abortion as a political issue, in the form represented in the two reports of the Belgian « National Commission for Ethical Problems » (Fall 1976). Both the « translation » of the political problem into a question to be handled by an « apolitical » commission on the level of scientific expertness, and the delivery of two mutually dissenting reports, are studied as a typical stage of the development of the political decision-making process in this matter and compared with similar evolutions in the neighbour countries (W.-Germany, France, the Netherlands). From a viewpoint of political theory the main problem is the following : how a parliamentary democracy solves such a deep-seated conflict concerning the « basic values » of ethical order of society? Elements of an answer can be gathered from a comparative analysis of the different positions and arguments in the two reports of the Ethical Commission.

